

TESPİH

Resim : Tespîh (www.magumus.com, Erişim:04.02.2023)

Tespîh, Türk Diyanet Ansiklopedisi'nde “ Tekrar edilen zikrin sayısını belirlemek amacıyla ipe dizilen belli sayıdaki boncuklar” olarak tanımlanmaktadır. İbadet amacıyla kullanılan maddi kültür ögesidir. Araplar arasında “misbaha” kelimesi kullanılır. ve Türkçe’de “tespîh” şekline dönüşmüştür (Bozkurt, 2011, 529).

Peygamberimiz (s.a.v) zamanında parmak eklemelerinin sayılarak zikrin çekilmesi yaygındır. Sahabeden bazıları sayılı zikirlerin eksik veya fazla yapılmasını doğru bulmadığı için çakıl taşı, hurma çekirdeği, ipe atılmış sayılı düğümleri

kullanmışlardır. Belli sayıda çekilen zikirlerin etkisiyle tespîhin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır ve kullanımı İslam dininde erken dönemlere dayanmaktadır (Bozkurt, 2011, 529).

Namazlardan sonra 33'er defa zikredilen “Sübhânallah”, “Elhamdülillâh”, “Allâhüekber” zikirleri tespîh rakamlarını etkilemiştir. Tespîh, otuz üçer olmak üzere toplam 99 adet boncuktan ve aralarını ayıran nişanelerden oluşmaktadır. 33'lü ve 99'luk tespîhler cami ve evlerde yaygın olarak kullanılır. Tekkelerde 500, 1000 ve 5000'li tespîhler de kullanılmaktadır (Bozkurt, 2011, 529).

Diğer dinlerde de tespîh kullanılmıştır. İlk tespîh M.Ö. 2500'lü yıllarda Hindistan ve Hinduizm'de rastlanmaktadır. Hinduizm'de Brahmanın isimlerinin sayısına nispet edilen 108 taneden oluşan tespîh kullanılır. Çoğunlukla boyuna asılarak taşınır. Hinduizm'e tepki olarak doğan Budizm ve Orta Asya'da yayılım gösteren Sih dinlerinde de aynı sayı kullanılır. Budizm'de 108 sayısının bölünmesi ile 44 ve 27'lik tespîhler de kullanılır. Sonrasında Budizm ile Asya'da, Ortadoğu'da kullanılmış ve buradan da Ortadoğu kiliseleri aracılığı ile Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Hıristiyan Katolik ve Ortodoks din görevlileri tarafından kullanılan tespîhin ilk örneği 3.yy'da “Çöl anne ve babaları” olarak anılan günlük okumalarını gerçekleştirmek için 150 düğümden oluşan iplik kullanılmıştır. Anadolu'da Hitit, Urartu, Fenike, Roma dönemlerine ait cam ve seramik boncuklu tespîhler bulunmuştur. 13. yüzyıldan sonra Hıristiyanlıkta tespîh kullanımı gelenek haline gelmiştir. Katolik Kilisesinde 13 yüzyılda Aziz Dominik'in Kutsal Meryem'i görmesi ile ilişkilendirilen 50'lik tespîh daha yaygındır. Protestan ve Yahudilikte tespîh geleneğine rastlanmamıştır (Tekin, 2014,1009-1011, Bozkurt, 2011, 532).

İslam'dan sonra Türklerin elinde tespih, ayrı bir sanat haline gelmiştir(Tekin, 2014, 1009). Tespih yapımında birbirinden güzel ve değerli malzemeler kullanılmıştır. Kuka, kehribar, balık dişi, çeşitli ağaçlardan, taşlardan, madenlerden ve inciden tespihler yapılmıştır Kullanıcısına göre değişik isimler de almıştır: Padişah tespihi, vezirler tespihi, vekiller tespihi, fakirler tespihi vb. 16 yüzyılın sonlarında Arap ve İran kültürüne nispeten Türklerde önemli bir değere ulaşmıştır. Özellikle İstanbul'da yapılan tespihler, dünya çapında isim yapmıştır. Irak, Lübnan gibi Arap ülkelerine; saraylara, koleksiyonculara, en güzel tespihler İstanbul'dan gitmiştir. Makbul bir hediyeye konumuna ulaşmıştır. Mirasa değer bir maddi varlık olarak da düşünülmüştür. Yemen'i fetheden Vezir Sinan Paşa'nın miras terekesinde 15 adet inci tespih kayıtlara düşmüştür (Tekin, 2014, 1013, 1014).

Tespih, hemen hemen tüm dünya dinlerince bir ibadet aracı olarak kullanılmaktadır. Bu konu ile ilgili dünya literatüründe tespih kullanımının psikolojik tedavideki etkisine varıncaya kadar detaylı araştırmalar mevcuttur (Tekin, 2014, 1017). Günümüz Türk-İslam kültüründe tespih kullanımı devam etmekle birlikte eski şöhretini kaybetmiştir. Türk literatüründe bu konuyla ilgili kapsamlı çalışmaya ihtiyaç görüldüğü araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir.

Zeynep Reyyan KÖSE.

KAYNAKLAR

Bozkurt, N. (2011). Tespih, TDV İslam Ansiklopedisi, 40: 529-532, İstanbul.

Tekin, K. H. (2014). Türk-İslam Sanatında Tesbih Üzerine Notlar. Turkish Studies, 9(10), 1009-1018.

<https://www.magumus.com/urun/9-mm-ametist-dogal-tas-sacakli-metal-puskullu-tesbih-tespih> [Erişim:04.02.2023].